

Levelek

2017. MÁRCIUS

A FŐSZERK.
LEVELE

... a nyugat-ellenességről

Ezúttal telefonon kaptam egy „olvasói levelet” lapunk régi előfizetőjétől. Kérte neve mellőzését, de elmondta, örülne, ha kérdésvetetését megoszthatná a lap olvasóival. Levélbarátunk a Putyin-látogatás másnapján hívott, mert benne a napi aktualitás összekapcsolódott februári számunk két cikkével, amelyek a világháborús Magyarország nagyhatalmi kiszolgáltatottságáról és hazánk háborús veszteségeiről szóltak. (Romsics Ignác: „A nagyhatalmi politika és a párizsi béke” és Valuch Tibor:

„Az új világ határán”). A baloldallal messze nem szimpatizáló olvasónk teljes értetlenségét fejezte ki a Valuch-cikkben foglaltak és megállapításai szerint a politikában a közmédián keresztül is hangzottatott – nem sugallt – oroszbarátság között.

A józan ész számára hiába elfogadhatatlan a nemzetek osztályozása barátok és ellenségek című skatulyákba, nagyon jól tudjuk, hogy ez a fajta különbségtétel benne van sok nemzet történelemadatában – és ennek hangot adnak a stadionok lelátóin és a vacso-raasztalok mellett is. Valuch adatai szerint a hadifogoly- és munkatáborokban nagyságrendileg ugyanannyi honfitársunk pusztult el, mint amennyi nem zsidó magyar állampolgár halt meg a harci cselekményekben! Ennek ellenére, állítja Olvasónk, az érzékelhető közhangulatban szerinte erősebb a nyugatellenesség, mint a ruszsofóbia. A megállapítást nem tudom sem igazolni, sem cáfolni – idézhető felmérést nem találtam –, és csak remélem, hogy az legfeljebb a közmédia hangsúlyát és nem a közhangulatot tükrözi. Ugyanakkor folyamatosan értetlenül állok szemben azzal a vélekedéssel, hogy a világháború során a Nyugat cserbenhagyott minket, „odaadott” Sztálinnak és elutasította Trianon korrigálását. Romsics hoz hasonlóan sok történész elmondta, hogy Teherán és Potsdam között a háború befejezésére, majd az azt követő rendezésre vonatkozó megállapodások lényegében nem változtak, a szovjet hódítás megfékezésére pedig gyakorlati eszközei sem Rooseveltnek, sem Churchillnek nem voltak. A hadi helyzet, kivált azután, hogy a szövetségesek a balkáni helyett a normandiai partraszállás mellett döntöttek, napnál világosabbá tette, hogy Magyarország nem az angolszász erők, hanem a szovjetek műveleti területe lesz, Sztálin pedig az általa elfoglalt országokat a saját érdekövezetének tekinti.

Rengetegen föltek már a kérdést: mi a gyökere a hol gyöngébb, hol erősebb nyugatellenességnek? Az okok számbavételében és sorrendiségében óhatatlan a szubjektívizmus. Gondolom, az enyémekben is: én az első helyre a felelősségáthárítást teszem. Az el nem ért célok indokolásában, a szintkülönbségek magyarázásában kézenfekvőbb a külső erők összességében – így a fölényes Nyugat lekezelésében, önzésében, gyarmatosító hajlamában, a multinacionális tőke kapzsiságában – megtalálni az *igazi* okot, mint a felsoroltakról sem megfélemlítve saját teljesítményünkben keresni a *legfontosabb* tényezőt. Ezért van az, hogy ma sokaknak Jalta, New York, Brüsszel kínálja a bűnös városok sorát.

Papp Gábor

Cselédsorsok

Az „Édes Annák” című cikket szeretném néhány gondolat-tal kiegészíteni. [Fónagy Zoltán írása a polgári háztartásban foglalkoztatott cselédekről 2017. januári számunk 74–77. oldalán olvasható – a szerk.]

A városi cseléd helyzete azért volt más, mint a többi társadalmi rétegé, mert míg a többi szegény ember rendszert családban, hozzá hasonló sorsúak közelében élt, addig ő egyedül, idegen környezetbe került. Nemcsak Kosztolányi, de Bródy Sándor (*A dada*), Hunyady Sándor (*Bakaruhában*), Szabó Magda (*Az ajtó*) is foglalkozik sorsukkal.

Igaz, hogy a cselédek felmondhattak munkaadójuknak, és az betegbiztosítást is köteles volt a nevére kötni. Ennek ellenére tökéletesen egyetértek Fónagy Zoltánnal, hogy ki voltak uraiknak szolgáltatva, bár szerintem testi sértést csak nagyon kevesen alkalmazhattak velük szemben. (Ezt megakadályozta az ún. úri szellem.) Bár elfogadom, hogy voltak olyan nagyságok, amilyeneket Fónagy említ, de ezer más módon is lehetett zaklatni ezeket a lányokat. Igaznak tartom a szexuális kiszolgáltatottságot is, bár a családanyák inkább féltek annak következményeitől, hogy mi lesz, ha mások megtudják, hogy a fiuknak a szobalánnyal van viszonya. A szomszéd fiatalurat ez azonban a legkevésbé sem zavarta. A legfőbb veszélyt a „baka” jelentette. Azt, hogy hová visz az úrfiak felelőtlensége, és hogy a katonaruhában milyen könnyű elcsábítani a cselédeket, együtt mutatja be Hunyady Sándor *Bakaruhában* című műve.

Érdekes kérdés a szolgáltatók művelődése. Az urak meg szokták engedni, hogy a lá-

nyaik könyveit olvassák és ezzel a „joggal” többen éltek is. Nem egyszer a kisasszony és a „Mari” valósággal barát-nők lettek. Ennek már évszázados hagyományai vannak (Molière műveiben majdnem mindenütt megtaláljuk a furfangos szobalányt). Feltehetőleg nem minden cseléd gyűlölte urát, hisz amikor 1944-ben, majd 1945-ben fordult a kocka, sokszor a volt cselédek segítettek egykori gazdáikat. Ilyen esetről szól Szabó Magda *Az ajtó* című regénye is. Saját emlékeimből is tudnék több esetet említeni arról, hogyan segítettek egykori uraikon a volt cselédek. Családunkban is előfordult, hogy a cseléd-lány fizetés nélkül hónapokig a kibombázott menekülőkkkel együtt maradt.

Örülök, hogy a témát fölvetették, mert kevesen vagyunk már, akik még személyesen emlékszünk erre az időszakra. Dr. Záborszky Miklós ny. tanár

A Heydrich-rajtaütés

Nagyon kedvelem a BBC *History* kiadványt. Előfizetője vagyok és figyelmesen olvasom a számaint. Sok apró, történelmi jellegű cikk, számtalan olyan információval, melyeket máshol nem ér el az ember. Ez a fenti publikáció, melyre reflektálni szeretnék, korrekten mutatja be az eseményeket. [„A hóhér halála”, 2017. január, 58–62. oldal.] Ennek ellenére érezni vélem, hogy a kontinens két végén apró részleteiben, ár-

Írjon nekünk!

e-mail:

bbchistory@kossuth.hu

postacím:

Levelek, BBC History
1327 Budapest, Pf. 55

nyalataiban, másképpen ítélik meg a történelem eseményeit.

A rajtaütés részleteiről néhány szó. Szándékosan nem írom merényletnek. Úgy érzem, ennek a szónak van némi negatív íze. Ez a támadás egy katonai jellegű vállalkozás, egy kommandó akció volt, még ha a végrehajtói nem is viseltek egyenruhát.

A gépkocsi egy hatüléses Mercedes-Benz típusú, lehajtható tetős jármű, aznap nem a szokott sofőr, hanem Heydrich testőrségéből SS Oberscharführer Klein vezette. Az eredeti sofőr a csomagokat vitte ki a repülőterre, a helytartó Berlinbe utazott. Ennek jelentősége talán abban nyilvánul meg, hogy egyesek szerint a gyakorlott sofőr nem állt volna meg a kocsi elé kifutó támadó láttán, hanem elgázolta volna és továbbhajt. A járművel naponta ugyanazon az útvonalon haladtak, így optimális helyet lehetett kiválasztani a támadáshoz, egy éles kanyar – később „halálkanyar”-nak nevezték el –, amelyben mindenképpen lassítani kellett. Már csak a nyitott gépkocsitető és a lassú haladás miatt is ideális végrehajtási eszköz volt egy jó géppisztoly.

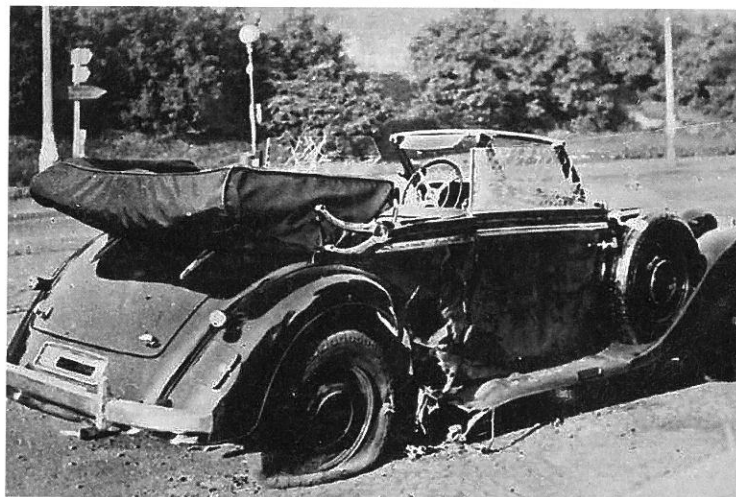
Gabčík őrmester egy Sten típusú angol gyártmányú géppisztolyt vitt magával. (Dusan Hamsík–Jiri Prazák: *Merénylet Heydrich ellen*. Kossuth Könyvkiadó, 1965, 147. old. A mű eredeti cseh címe „Bomba pro Heydricha.”) Ennek a fegyvernek egyes gyártási sorozatai műszakilag hírhedten megbízhatatlanok voltak, az első lövés előtt beakadt a töltényük. Napjaink fegyverismertetői oldalakon keresztül sorolják lehetséges működési hibáit. Ennek ellenére végig a háborúban az angol

hadsereg standard eszközének számított. Hogy ez okozta-e a lövés elmaradását, nem tudjuk. Viszont teljesen biztosak lehetünk, nem a korábbi tárolás. Hivatásos katona lévén, és aki az angol titkosszolgálatnál kapott kiképzést, Gabčík nyilvánvalóan nem bízta a véletlenre az eseményeket. A megelőző napon, éjszakai teljes bizonyossággal bevizsgálta a Stent, beolajozta, meggyőződött a működőképességről. Ha löni az illegalitásban nem is lőhetett, „szárazon” elsűthette, kipróbálhatta a zár és az elsütő szerkezet működését. Nyilvánvalóan azzal a meggyőződéssel indult el, hogy a fegyver szempontjából minden rendben van. A géppisztolyt a táskájában vitte, ezt kis mérete, behajtható válltámasza lehetővé tette. A papírba csavart fegyver fölé álcázásképpen fűvet rakott. A környék hemzsegett a németekkel együttműködő cseh rendőröktől és csendőröktől. Ellenőrzés esetén utolsó lehetőségként hivatkozhatott volna arra, hogy nyulakat tart. Esetleg ekkor piszkolódt be a zárszerkezet? Nem fogjuk megtudni!

A publikációban szereplő mondat „Gabčík kiugrott az útra, gépfegyverével célba vette Heydrichet”, valószínűleg fordítási tévedés, a magyar és az angol katonai szaknyelvek közötti eltérés tükröződése. A gépfegyver (más néven géppuska) nem egyéni harcosszervező, biztonságos és eredményes kezeléséhez legalább két fő szükséges. Méretei, hossza és súlya nem teszik lehetővé egy kis kézításkában történő szállítását, így nem is volt alkalmas egy biciklis, városi mozgásra. Az előbb említettek szerint ebben az esetben egy géppisztolyról van szó.

Egyébként csodálkozom, hogy az angolok nem német géppisztollyal szerelték fel az ellenes területre ledobott ejtőernyős ellenállókat. Kubiš nem egyszerű kézigránátot használt, hanem speciális tankelhári-

alapiján a német rendőrség a teljes szervezetet felgöngyöltette. Ebben segítségükre volt a gyenge konspiráció is (napló vezetése, fontos okmányok megtartása). A csoport parancsnoka elfogásakor öngyil-

Heydrich Mercedesének maradványa a rajtaütés után. Tankelhárító gránát intézte el?

tó gránátot, bombát, amelynek mérete lényegesen meghaladta egy kézigránátét. Magassága 38 centiméter, átmérője 8,2 centiméter volt. Eredetileg az angolok a szerkezetet észak-afrikai alkalmazásra, a német harckocsik elleni közelharca fejlesztették ki. A csoport kilenc ilyen eszközzel rendelkezett, a támadók talán a súlyuk miatt kettőt vittek egy táskában magukkal. Esetleg ezzel magyarázható a robbanás hatóereje. A gépkocsi alaposan tönkrement és az éppen ott haladó villamos is megrongálódott. Az SS-sofőr a megállást követően Gabčíkot vette üldözőbe, aki végül is tartalék fegyverével, szabályos pisztolypárbajban két találattal leterítette a németet. Ez a mozzanat nem is szerepel a publikációban. Addigra már a helyszínen is volt az első cseh rendőr, és még beszélt az eszméletét elvesztő Heydrichhel.

Karel Čurda feljelentése

kosságot követett el, rádiósukat egy csendőr lőtte agyon. Maga Čurda ötmillió protektorátusi koronának megfelelő vérdíjat kapott a kitűzött húszmillióból, új személyazonossággal. Később megnősült. 1945. május 5-én fogták el, állítólag egymillió márka volt a bőröndjében. Bírósági ítéletet követően kivégezték 1947. április 29-én.

Heydrich nem csak a protektorátus helytartója volt, jelentős mértékben felelősség terhelte az egész birodalom területén a zsidóüldözésért. „Fontos szerepet játszott a németországi és európai zsidóság kiirtásában: 1941 júliusában Göring őt bízta meg a zsidókérdés »végső megoldásának« kidolgozásával, 1942 januárjában pedig ő hívta össze a wannseei konferenciát, ahol döntés született az összes zsidó Keletre történő deportálásáról.” (Richard Overy: *A Harmadik Birodalom króni-*

kája. Alexandra Kiadó, 2012. 256. old.)

A publikációban a 62. oldalon szereplő megfogalmazás, „...1942 – az első megsemmisítő táborok működésének megkezdésével – a holokauszt legtöbb áldozatot követelő éve lett” átgondolást igényel. Az év első felében a zsidók megsemmisítése alapvetően nem ezen táborokban történt. Heydrich halálának a zsidóság elleni fellépéshez nem volt semmi köze és nem is gyorsította azt meg. A népirtás már korábban is folyt, különösen az Einsatzgruppék bevetésével Keleten (szintén Heydrich a parancsnokuk). A pusztítás elképzelhetetlen mértékűvé fokozását az ipari jellegű mészárlást végrehajtó megsemmisítő táborok (összesen hat) működésbe állítása jelentette. Ezek felállításának viszont nem volt kapcsolódása a merénylet, kiépítésük hosszabb időt vett igénybe, és már a merénylet előtt megkezdődött. Ezért tartom meggondolandónak azt a fogalmazást, hogy a merénylet „meggyorsította a zsidóság megsemmisítését célzó intézkedések beindítását”. Mintha a merénylet lenne a felelős a zsidóüldözés felgyorsulásáért! Egyszerűen erre az időre kezdtek elkészülni a megsemmisítő táborok. Himmler 1941. október 13-án hagyta jóvá a tervet, hogy Belzecben gázalapú megsemmisítő táborot hozzanak létre. Auschwitzban, ismereteink szerint az volt az első alkalom, amikor 1941. szeptember 3-án mintegy 900 szovjet és lengyel foglyot végeztek ki gázzal. Chełmnoóban 1941 decemberében, Belzecben 1942 márciusában, Sobibórbán 1942 májusban, Treblinkában 1942. júniusban, Majdanekben 1942 augusztusától kezdődött a

megsemmisítés. Birkenauban, ahol a legtöbb áldozat pusztult el, az első gázzal történő gyilkosságokat 1942 márciusában hajtották végre. A varsói gettó kiürítését 1942. július 22-én kezdték el, de ennek fizikai lehetőségét a megsemmisítő táborok korábbi létrehozása tette lehetővé. Az időpontok mutatják, Heydrich halálának ehhez semmi köze sem volt. Sőt ő kezdte szervezni az egész folyamatot.

Az előzőek tükrében Heydrich kivégzése szerintem teljesen jogos tett volt, az emberiség önvédelmének tekinthető. Sajnálatosnak tartom, hogy politikai ellentétek miatt a háború utáni Csehszlovákiában a támadás hivatalos megítélését sokáig negatívan befolyásolta a kommunista párt viszonya a Londonba menekült csehszlovák polgári kormánnyal. A köztük húzódó ellentétek miatt az események negatív következményeire, a megtorlásra helyezték a hangsúlyt. A kormány felelőtlenségéről, a cseh nép biztonságának felesleges kockáztatásáról beszéltek. Nem így lett volna, ha baloldali kommandó hajtja végre a támadást. Másol hasonló körülmények között (Lengyelország, Görögország, Jugoszlávia, Belorusszia, Franciaország), a németek elleni rajtaütéseket az egekig magasztalták, mint a jogos népi ellenállás példáit, szerintem nagyon helyesen, tekintet nélkül az azokat követő megtorlásokra.

A támadás két végrehajtóját, Jan Kubiš és Jozef Gabčík altiszteket részben nemzeti-ségükre tekintettel szemelték ki a vállalkozásra Londonban. Egy cseh és egy szlovák kifejezte a két nemzet fasizmus elleni harcban megnyilvánuló egységét és Csehszlovákia háborút

követő helyreállításának reményét.

Vitatom a publikáció egyik megfogalmazását, mely szerint „egyik sem akarta, hogy azzal vádolhassák, hogy a politikai merényleteket a hadviselés legitim formájaként kezelte” (58. old.). A náci vezetők, közöttük Heydrich, bűnözők voltak. Ő az emberiség elleni és háborús bűncselekmények elkövetését birodalmi szinten tervezte, szervezte és irányította. Politikusi szerepről esetében nem lehet beszélni, így politikai merényletről sem. Megsemmisítését egy külföldre menekült legitim, törvényes kormány rendelte el, és annak fegyveres erejéhez tartozó katonák hajtották végre.

A Cseh–Morva Protektorátusban nem bontakozott ki lényeges ellenállás a német megszállással szemben. Ezt sem a londoni kormány, sem a később hatalomra jutott kommunista mozgalom nem tudta elérni. Az okok nyilvánvalóan összetettek, elemzésük több helyet és időt igényel. 1942 májusában a Harmadik Birodalom hatalma csúcán volt. Bukását nagyon kevesen látták és hitték előre. Az „atlanti csata”, a tengeralattjáró háború még nem dőlt el, sokan német győzelmet jósoltak. A Szovjetunió ellen 1942. június 28-án indult az új nagy támadás, a Kék Terv (*Fall Blau*) a Kaukázus és Sztálingrád irányába. A protektorátus cseh lakossága apátiába süllyedve, fatalista módon dolgozott a hadiüzemekben, teljesítve az elrendelt kötelező munkaszolgálatot. A nyugalomra jótékonyan hatottak a relatíve magas fejadagok. A lakosság látta, mit művelnek a német megszállók Lengyelországban, és nyilvánvalóan szerették

volna elkerülni a hasonló sorsot. Kitől is remélhettek volna segítséget? Attól a Franciaországtól (éppen német megszállás alatt) és Nagy-Britanniától, amelyek politikájukkal kiszolgáltatták őket Hitlernek a müncheni egyezményt követően?

Ugyanakkor a németeknek is rendkívül fontos volt az európai szintű cseh ipar és mezőgazdaság. 1939 márciusában, mikor Hitler bevonult Prágába, a csehszlovák hadseregtől egymillió puskát, 2500 darab löveget, 1500 repülőgépet vettek át, és 7,2 millió cseh került az uralmuk alá. 1941 júniusában, amikor a Harmadik Birodalom megtámadta a Szovjetuniót, a német fegyveres erők állományában a harckocsik egyharmada, a tehergépkocsik 28%-a és a sorozatlövő fegyverek 40%-a volt cseh gyártmány. A haditermelés zavartalanul folyt, a szövetségesek lényegében 1945-ig nem bombázták a protektorátus területét. Ezen erőforrásokról a nácik természetesen nem kívántak lemondani, és a „rendet” a bunkósbót és a mézesmadzag politika véggyítésével fenntartották.

Ilyen körülmények között nagyra értékelem Jan Kubiš és Jozef Gabčík tettét. Mint katonának, végrehajtották a kormány által elvártakat, és mint hazafiak, országuk érdekében annak függetlenségéért cselekedtek. Tették mindezt úgy, hogy valószínűleg nagyon jól tudták, nem fognak erről a feladatról visszatérni. Tisztelettel gondolok rájuk, valahányszor elhaladok a magyar–szlovák államhatár melletti, Gabčíkovo elnevezett település, Gabčíkovo mellett. Joggal tartják őt szlovák nemzeti hősnak.

Dr. Fórizs Sándor
egyetemi tanár